

MEMÒRIA DEMOCRÀTICA I EL POBLE GITANO

Aquest article sorgeix a partir de la realització d'un projecte per part de la Fundació Privada Ujaranza de restitució de la memòria democràtica. Aquesta Fundació va rebre subvenció, d'acord amb l'ordre IRP/1/2007 de 8 de Gener, de la Generalitat de Catalunya, i concretament de la Direcció General de la Memòria Democràtica, dins la Secretaria de Relacions Institucionals i Participació. El projecte s'anomena "El poble gitano durant el Franquisme: sentim la història!". Considerem que és molt important conèixer la història de la població catalana i fonamentalment aquella història dels col·lectius que han estat discriminats al llarg dels anys i dels que la seva història també ha estat silenciada. Aquest projecte ha tingut com a objectiu l'aproximació a testimonis de persones, vivències, experiències, etc, del poble gitano a Catalunya que ha viscut directa o indirectament l'època del Franquisme i la Transició. S'ha partit de la hipòtesi que existeix un gran buit d'informació d'aquesta etapa del passat sobre i des del punt de vista del poble gitano.

Es pretén omplir aquest buit i recollir experiències i vivències de la història gitana al Franquisme i a la Transició a través de les històries de vida de diferents persones gitanes de Catalunya. Per dur a terme les entrevistes hem seguit una metodologia de treball que ha possibilitat el diàleg en condicions d'igualtat entre la persona entrevistada i la que entrevista, aquest mètode està inspirat en la metodologia comunicativa¹, molt valorada per l'estudi de les desigualtats socials. Les entrevistes s'han portat a terme en un ambient familiar, de confiança, amb la fi de què les persones entrevistades estiguessin més confortables i relaxades.

Com a resultat de l'anàlisi de la informació recollida a partir de les diferents històries de vida s'ha elaborat aquest article.

1. Context històric

La llei per la que es reconeixen i amplien drets i s'estableixen mesures a favor de tots aquells que van patir violència i persecució durant la Guerra Civil i els anys de la

¹ Gómez, Jesús *et al.* *Metodología Comunicativa Crítica*. Barcelona: El Roure Editorial, 2006.

dictadura, és coneguda com la llei de la Memòria Històrica², que va ser aprovada pel Congrés dels Diputats el 31 d'octubre de 2007 i prèviament pel Consell de Ministres el 28 de juliol de 2006.

La Guerra Civil ha estat molt estudiada, però poques vegades s'ha considerat el grau d'implicació i impacte que va tenir sobre el poble gitano. Existeixen molts estudis sobre la Guerra Civil, que sempre ha estat vista i analitzada des de la perspectiva de la societat majoritària, és a dir, sense incloure les aportacions de la població gitana. Poques vegades hem sentit parlar de la Memòria Històrica i la població gitana. Els gitanos porten entre nosaltres segles, els primers gitanos (o Rrom, com també se'ls coneix) arribaren a Europa procedents de la Índia en el segle XV recorrent diverses ciutats Europees³. L'arribada de la població gitana a Espanya va tenir lloc a l'any 1425 segons un document dels arxius de la Corona d'Aragó. La història de la població gitana a Espanya compta amb èpoques de tolerància i altres de repressió i persecució. Al principi de la seva arribada a la Península Ibèrica, foren ben acollits: vivien amb llibertat i no només no eren refusats, sinó que els camperols i aldeans els miraven amb simpatia i comerciaven amb ells, apreciats les seves habilitats artesanes. Però malauradament l'etapa de persecucions que ha tingut el poble gitano ha perdurat fins als nostres temps.

Al llarg de la història del poble gitano a Espanya trobem que ha estat un poble perseguit per diferents regnes i lleis, i que d'una manera o d'altra atemptaven contra la seva identitat. Antonio Gómez, en un article publicat a la revista *I Tchatchipen* a l'any 2000, ens explica com en els textos legals quan es refereixen a la població gitana *es van servir amb molta freqüència mots com ara extinció i extermini, per tal d'explicar (les autoritats de l'època) què volien fer*⁴.

Una de les lleis més antigues i conegudes que atemptava contra aquest poble va ser la Pragmàtica de 1783; aquesta llei, segons un informe de l'època deia que *la pragmàtica reial desvetlla en el fons que Sa Majestat no vol exterminar ni aniquilar*

² Espanya. Ley 52/2007 por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. *Boletín Oficial del Estado*, 27 de diciembre de 2007, núm. 310, pàg. 53410-53416.

³ Unión Romani. *Pueblo Gitano. Origen Histórico* [en línia]. Unión Romani, Espanya. [Consulta: 11 de febrer de 2008]. Disponible a: http://www.unionromani.org/pueblo_es.htm

⁴ Gómez Alfaro, Antonio. Espanyols Gitanos: Una història d'amors i desamors. *I Tchatchipen*. Abril-Juny 2000, número 30, pàg. 11-18

els gitanos, sinó suprimir-ne els costums. Se'ls hi va prohibir que instal·lessin les seves caravanes als pobles petits, perquè les forces de l'autoritat no podien vigilar-los i amb la fi de castigar els "excessos" que creien que cometien.

En definitiva, varen ser segles de normatives opressives que tenien com a objectiu prohibir a la població gitana utilitzar la seva llengua i la seva forma de vestir. En el segle XIX la Constitució espanyola de l'any 1978 i l'Estatut de 1979 van suposar un canvi important per a la comunitat gitana, tant a Catalunya com a l'Estat. Tot i que aquests documents no feien referència explícita al poble gitano, sí que es parla de la no discriminació per motius racials o ètnics; a partir d'aquí es produeix un avançament en la situació jurídica de la població gitana, que són considerats espanyols, amb igualtat de drets a la resta de ciutadans nascuts en territori nacional.

També en el S. XX, va tenir lloc com a fet transcendental l'Holocaust gitano (Porrajmos) a mans dels nazis. Aquest esdeveniment és desconegut per part de moltes persones, no hi ha hagut difusió de les víctimes gitanes que varen haver en aquell tràgic esdeveniment històric. Van ser separats en camps de concentració, es van fer experiments mèdics amb nens i dones embarassades, es van esterilitzar a les dones gitanes i es van assassinar a moltes persones gitanes. Es creu que van morir aproximadament unes 500.000 persones gitanes a mans del règim de Hitler.

A més, s'ha de destacar com un fet molt positiu i com un pas molt significatiu el Reconeixement de la Persecució i el genocidi del Poble Gitano per part del Parlament de Catalunya, el passat 29 de març de 2007⁵: *El Parlament de Catalunya: 1. Afirma i reconeix que el poble gitano resident a l'Estat espanyol, i concretament a Catalunya, ha estat víctima d'un genocidi històric i continuat. 2. Deplora totes les lleis racistes i antigitanes que han dictat o secundat les institucions catalanes i totes les situacions que han produït el maltractament, la discriminació i la vulnerabilitat del poble gitano al llarg de la història. 3. Es compromet a treballar perquè s'apliquin polítiques incloents, efectives i decidides amb l'objectiu d'aconseguir la igualtat d'oportunitats dels membres del poble gitano a Catalunya i el reconeixement i el manteniment dels seus trets culturals i identitaris, en observança de les resolucions 1045/VI i 1046/VI d'aquest Parlament, de les actuacions governamentals empreses en compliment de les dites resolucions, de l'article 42.7 de l'Estatut d'autonomia i de la Directiva*

⁵ Parlament de Catalunya. *Declaració del Parlament de Catalunya de reconeixement de la persecució i el genocidi del poble gitano* [en línia]. Parlament de Catalunya, Catalunya, actualitzat el 29 de març de 2007. [Consulta: 10 de març de 2008]. Disponible a: http://www.parlament.cat/portal/page/portal/pcat/IE06/IE0604?p_format=D&p_id=12810055

2000/43/CE del Consell de la Unió Europea, relativa a l'aplicació del principi d'igualtat de tracte de les persones independentment del seu origen racial o ètnic. Aquesta declaració ha estat un fet molt positiu i molt important per al poble gitano, ja que s'ha reconegut públicament que ha estat perseguit al llarg dels anys i que es lluitarà per la igualtat d'oportunitats d'aquest poble aplicant polítiques efectives de millora en tots els àmbits.

La quantificació de la població gitana a l'estat espanyol té una dificultat pròpia, que és la falta de dades quantitatives fiables. La Constitució salvaguarda la identitat cultural de la ciutadania. La informació referent a l'ètnia no figura en el cens de la població i per tant no es pot treballar amb estadístiques proporcionades per les bases de dades de l'Administració Pública. En *l'Estudi sobre la Població Gitana de Catalunya*⁶, es cita la dada de 62.868 persones gitanes a Catalunya extreta de l'obra de Teresa San Román (1994:87). En aquest estudi s'aporta una taula resum de la població gitana per comunitats autònomes, en el que es mostra la dada de 52.937 persones gitanes a Catalunya, extreta a partir de la font de la Fundació Secretariat Gitano de 1999. A Espanya la població gitana forma actualment una comunitat de 500.000 a 600.000 persones. Segons dades de la Unió Romani, per regions, la que agrupa la major quantitat de població gitana és Andalusia, on viuen prop de 300.000, el que suposa un 5% de la població total d'aquesta zona⁷. La seva importància allà és tal que a l'octubre de 2007 el Parlament Andalus va declarar el dia 22 de novembre "Dia de los Gitanos Andaluces". Aquest dia es commemora l'arribada dels gitanos a Andalusia, el 22 de novembre de 1465⁸.

2. Veus de les persones gitanes

Des de la Fundació Privada Ujaranza, organització sense afany de lucre, que lluita per al desenvolupament educatiu, econòmic i social de les minories culturals que conviuen al nostre país, hem tingut l'objectiu de recollir testimonis de persones gitanes que hagin viscut directa o indirectament la Guerra Civil, recuperar la seva veu silenciada, les seves vivències, sentiments i experiències d'aquella època. La nostra tasca ha estat entrevistar persones representatives del poble gitano per donar a conèixer, a través d'entrevistes, una part de la història de tots desconeguda per a

⁶ *Estudi sobre la població gitana de Catalunya*. Barcelona: Direcció General de Serveis Comunitaris, Departament de Benestar i Família (Generalitat de Catalunya), 2005, pàg. 17.

⁷ Unió Romani. *Pueblo Gitano. Origen Histórico* [en línia]. Unió Romani, Espanya. [Consulta: 11 d'abril de 2008]. Disponible a: http://www.unionromani.org/pueblo_es.htm

⁸ Mitjançant aquest text la més important institució andalus reconeix la importància de la comunitat gitana andalus, que amb més de 300.000 membres suposa quasi un 3% de la població total d'aquesta comunitat autònoma i quina aportació cultural resulta fonamental en la cultura andalus en general.

la majoria. Les persones entrevistades ens han relatat la seva trajectòria personal i professional de la següent manera:

Sr. J.D.R.H., que va néixer a Puerto Real (Cadis) i pertany a la comunitat gitana. És advocat i llicenciat en Ciències de la Informació per la Universitat Autònoma de Barcelona, doctor en Ciències de la Informació per la mateixa Universitat i Mestre d'Ensenyament Bàsic. Va ser diputat del Congrés durant 1977 fins a 1986, Diputat del Parlament Europeu entre els anys 1986-1999, membre del Consell de la Unió Europea entre 1994-1997 entre d'altres, i actualment és el President de la Unión Romaní Espanyola. Al febrer de l'any 2008 va ser anomenat Doctor Honoris Causa per la Universitat de Cadis, essent la primera persona gitana que rep aquesta distinció.

Sr. M.H., actual president de l'Associació Gitana de Sabadell, associació que va néixer l'any 1983, amb l'objectiu d'afavorir la integració del col·lectiu gitano a la comarca del Vallès Occidental i en concret a Sabadell. M.H. és mediador i un referent en temes d'integració gitana, a més de ser assessor del "Instituto de Cultura Gitana" del govern d'Espanya. Va ser president i fundador de la FAGIC (Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya), impulsor del Pla Integral del Poble Gitano a Catalunya i assessor en minories ètniques del Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya.

Sra. E.C., Vicepresidenta de Dones de la FAGIC (Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya). La E.C. va néixer a Soria, però ha viscut a Madrid i des de fa uns anys a Barcelona. Durant la seva vida professional s'ha dedicat a la venda ambulat. Va ser Presidenta de l'Associació Gitana de Dones Drom Kotar Mestipen, associació que va néixer l'any 1999 fruit del diàleg entre dones de diferents edats, gitanes i no gitanes. Té aquests objectius prioritaris: fomentar la igualtat i la no discriminació entre dones i homes en la comunitat gitana, així com impulsar la feina solidària entre dones de diferents cultures.

Sr. C.L., actual Vicepresident de Política i Comunicació de la FAGIC. C.L. explica que va néixer a un poble d'extremadura, però que actualment viu a Catalunya des de fa vint-i-cinc anys. En C.L. porta molts anys treballant per la lluita dels drets de la comunitat gitana a Espanya.

Sra. N.G., una àvia sàvia, que viu a Reus. Tenia divuit anys quan arribà la guerra; ens ha ofert un testimoni importantíssim de com es va viure la guerra en la comunitat gitana on ella vivia.

Sra. T.C., que va néixer a un poble de Barbastro, i que es va traslladar a viure a Lleida quan era nena; mare de família, ha treballat des de petita en diferents feines; ja fa un temps treballa a l'Associació de Dones Gitanes de Ponent com a voluntària.

Sra. O.G., que va néixer i viu a Lleida. Relata que és l'actual tesorera de l'Associació de Dones Gitanes de Ponent. És mare de família i des de fa tres anys treballa dins l'associació perquè volia un canvi en la seva comunitat i en particular vers les dones gitanes.

Sra. P.D., també de Lleida, presidenta de l'Associació de Dones Gitanes de Ponent; la seva inquietud per donar noves oportunitats a les dones gitanes va quedar plasmada en la creació de l'Associació de Dones de Ponent, que impulsa la creació de xarxes de suport entre mares i noies gitanes per a sensibilitzar en la importància de l'educació.

3. Veus de les persones gitanes: la Guerra Civil

Els anys de la Guerra Civil van significar anys de penúria, fam i desesperació per a tots els espanyols, inclosa la població gitana. Existeixen molt pocs documents bibliogràfics que expliquen com va viure la població gitana la guerra, encara que és difícil no veure's involucrat d'una forma o altra en una guerra.

Un article publicat a l'any 1936 a la revista Crònica signat per Helios Giménez i parcialment reproduït a la revista I Tchatchipen, ens explicà que *durant la guerra els gitanos de la Cava, de Pagès del Corro i del Puerto de Camaronero van estar deu dies lluitant contra Queipo de Llano. També que a Barcelona, els gitanos de Sants, van ser dels primers que es van mobilitzar amb escopetes de caça, pistoles velles, navalles i van tallar el pas a les forces de la caserna de Pedralbes; continua dient: he vist gitanos lluitar com a heroics al front d'Aragó, en Bujaraloz i en Pina; jo et dic que d'aquesta guerra civil que enlluernarà tantes coses magnífiques ha de sortir, també a Espanya la reivindicació dels gitanos, la seva integració total a la vida civil*⁹.

⁹ Martín Sánchez, David. Los gitanos en crónicas y novelas de la guerra civil. *I Tchatchipen*. Octubre-Diciembre 2000, número 51, pàg. 27-36

Teresa San Román, en un dels seus llibres, parlant de la participació del gitanos a la Guerra Civil, afirma que *aquesta va ser escassa i que sempre hi ha algú que recorda un gitano que era del PCE, o falangista, o de la CNT. Però el cas és que la gran majoria mai no va arribar a entendre, i amb raó, tant d'horror, tanta sang i tant d'odi*¹⁰.

C.L., Vicepresident de Política i Comunicació de la FAGIC, parlant de la implicació directa de la població gitana en la guerra, ens diu així: *jo crec que aquesta guerra no era una guerra que a nosaltres ens impliqués directament, això no anava amb nosaltres, malgrat que van morir molts, directa o indirectament, a partir de la misèria que va provocar... A Espanya des de fa cinc-cents anys enrere s'havia anat a per nosaltres amb lleis racistes, amb una persecució genocida. Estàvem acostumats a patir aquesta situació, estàvem acostumats...*

L'any 2007 la "Asociación de Mujeres Gitanas Romi" d'Andalusia¹¹ va desenvolupar el projecte *La Recuperación de la Memoria Histórica del Pueblo Gitano*, en el que es va realitzar un seminari i del que es va elaborar un CD amb els testimonis de persones gitanes i no gitanes explicant les seves opinions, vivències, experiències, etc, sobre la Guerra Civil i el Franquisme. En aquest projecte el Sr. Francisco Viguera, de la "Asociación Granadina para la Recuperación de la Memoria Histórica" comenta: *Sabemos que el pueblo gitano sufrió doblemente esa represión, primero por ser republicanos pero también por ser gitanos.*

N.G., una dona gitana de més de noranta anys que viu a Reus, ens diu que *els gitanos no han estat mai de cap partit*. Ella tenia 18 anys quan va arribar la guerra, ens ha deixat un testimoni importantíssim d'aquest període. Vivia a Lleida, on durant un temps amb alguns membres de la seva família es van amagar a una ermita i la gent no gitana de Lleida, que els coneixien, els portaven menjar. Per altra banda, ella també va ajudar a un home i a la seva família, un senyor que es deia Orriols i que *era de dretes*; recorda com aquest home l'hi va donar feina abans de què comencés la guerra i, com una vegada aquesta va començar, els va ajudar a amagar-se en un lloc segur, on els hi portava menjar. Quan va acabar la guerra, N.G. recorda com plorava d'agraïment aquest senyor, dient: *Ens has salvat la vida, ens has salvat la vida!, com haig de pagar-te això si ens has salvat la vida!, mentre plorava. Llàgrimes*

¹⁰ San Román, Teresa. *La diferència inquietant: Velles i noves estratègies culturals dels gitanos*. Barcelona: Alta Fulla Editorial, 1998, pàg. 118.

¹¹ Per a més informació sobre aquesta entitat: www.mujaeresromi.org

com si el veiés ara... i ella, ella abraçada al coll i a la filleta.., recorda plena d'emoció. Aquest n'és un exemple de solidaritat que uneix a la gent en moments difícils, independentment de la seva ètnia o procedència.

Un dels pocs personatges gitanos més coneguts durant el període de la Guerra Civil fou Ceferino Giménez, més conegut como "el Pele" o "el Santo Gitano". Avui és el primer beatificat de la seva ètnia. Un dels testimonis més emotius que hem sentit durant les entrevistes va ser el de la O.G., de l'Associació de Dones Gitanes de Ponent, neboda besnéta d'en Ceferino, que ens explicà que quan van empresonar al seu besavi *la meva àvia estava en estat, va sentir els trets a la porta del cementiri i ens va dir com l'estómac se l'hi va encongir; una vegada havia estat assassinat, continua la O.G., una persona del poble que l'hi havia agafat les botes i la seva roba, es passejava pel poble dient: Que vinguin els gitanos, que vinguin!!!, mireu la roba que portava en Ceferino!!!! (vestint la roba d'en Ceferino). Això va ser un trauma per la meva família, recorda la O.G., perquè era molt bona persona, la meva família encara no pot parlar d' ell i amb llàgrimes als ulls ens diu que per a la comunitat gitana en Ceferino ha estat i és un referent.*

C.L. ens parla de la filosofia dels gitanos davant els conflictes bèl·lics dient que: *...aquesta filosofia de guerra (fent referència al fet de matar a algú que no coneixes) doncs el poble gitano mai la ha acceptat, mai la ha tingut com a pròpia, és més, el gitano mai ha tingut una guerra, és un poble... Mira la fama que hem tingut de pendenciers!, continua dient, l'únic poble que mai ha participat en una guerra...! i hem tingut motius per a participar en moltes, ens diu amb un to d'ironia a la veu.*

Segueix explicant com, durant la Guerra Civil, molts gitanos buscaven la protecció dels *señoritos* de les comarques a on treballaven, buscaven *padrinatges*, ens comenta, amb la fi de què aquestes persones respectables els poguessin protegir davant les injustícies que es cometien vers la població gitana. C.L. ens ho plasma dient: *si havies d'anar a algú perquè no podies anar a un jutjat, com una persona normal, i dir vaig a presentar una denúncia, no!. Perquè com a gitano tu no tenies dret a res.... Llavors el gitano... si caminaves pel camp, arribava la Guàrdia Civil i tu eres el que havia de demostrar que el que portaves era teu, que eren les teves pertinences, era "contra llei", la presumpció d'innocència en el gitano no existia.*

Tal i com apunta David Martín en un article, els gitanos varen ser repudiats tant per les forces nacionals com per la banda d'esquerra, i segons ell *los gitanos, no*

*despertaban simpatías ya que no favorecían al funcionamiento de la maquinaria revolucionaria*¹².

4. Veus de les persones gitanes: Etapa Franquista i la Llei de "Vagos y Maleantes"

La relació entre la població gitana i les forces de l'ordre, més en concret la Guàrdia Civil, històricament ha estat difícil. E.C., presidenta de la secció de dones de la FAGIC, parlant d'algunes de les experiències que ella personalment ha tingut al llarg de la seva vida amb aquestes forces del l'ordre, afirmava: *quasi sempre ens paraven, i a més no sé per què... jo moltes vegades ho pensava, però com han donat aquests senyors amb nosaltres?... era com si els donessin un premi, si agafes a un gitano, et dono un punt i si agafes a deu, et dono deu... era horrible perquè ells sabien que no tindríem casa, no perquè no volguéssim, sinó perquè no ens deixaven, fent referència al comportament que rebien per part d'alguns Guàrdies Civils, que moltes vegades empresonaven als gitans sense que hi hagués cap raó.*

Durant la dictadura de Francisco Franco, a la població gitana se'ls va prohibir utilitzar la seva llengua i van estar perseguits per totes les forces de l'ordre, en especial la Guàrdia Civil.

La Llei sota la que foren perseguits d'una manera incansable i injustificat durant aquests anys de Dictadura fou la famosa Llei de "Vagos y Maleantes"¹³, aprovada a l'any 1933. Alguns articles de la Llei foren rectificats el 15 de juliol de 1954 sota el règim Franquista, que va introduir algunes modificacions.

Com s'ha mencionat anteriorment, els gitans van ser un dels principals grups contra els que atemptava la Llei de "Vagos y Maleantes" (1933), encara que no fossin els únics. La població gitana fou perseguida sota l'excusa d'anar contra la moral i les costums, pel seu estil de vida.

En J.D.R.H. ens diu que la llei de "Vagos y Maleantes" va afectar ben poc a la comunitat perquè *als gitans no ens va afectar més del que durant 500 anys ja venien afectant-nos les pragmàtiques dictades contra nosaltres* i ens parla més

¹² Martín Sánchez, David. Gitanos en la Guerra Civil Española. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales. *Congreso Internacional de la Guerra Civil Española 1936-1939*. Madrid: 27, 28 i 29 de Novembre de 2006.

¹³ Ley de Vagos y Maleantes, 1933. Articles 4 i 5.

concretament del Reglament de la Guàrdia Civil¹⁴, en el qual es negaven drets fonamentals a la població gitana que a la resta de la població no se'ls negava, recordant-nos que en la seva primera intervenció a l'any 1978 a les Corts Espanyoles com a diputat, va dibuixar un panorama de la realitat de les condicions de vida del seu poble; va ser en aquesta memorable aparició on va demanar l'abolició d'aquests articles, el que es va aconseguir definitivament.

L'article 5 de la Llei, referint-se als gitanos deia així: *Como esta clase de gente no tiene por lo general residencia fija, se traslada con mucha frecuencia de un punto a otro en que sean desconocidos, conviene tomar de ellos todas las noticias necesarias para impedir que cometan robos de caballerías o de otra especie..... Se vigilará escrupulosamente a los gitanos, cuidando mucho de reconocer todos los documentos que tengan, observar sus trajes, averiguar su modo de vivir y cuanto conduzca a formar una idea exacta de sus movimientos y ocupaciones, indagando el punto a que se dirigen en sus viajes y el objeto de ellos.* Les seves costums i tradicions despertaven sospites.

Els estereotips que van marcar a la comunitat gitana en aquella època encara perduren en un sector de la societat espanyola avui en dia, que no veu a la població gitana com a ciutadans de ple dret, sinó com a una comunitat d'estrangers, de costums estranyes i desconegudes.

La Sra. N.G. ens explica com quan ella era jove les mares per espantar als seus fills quan feien una malifeta els hi deien: *si no menges, crido al gitano que t'agafi!* o *si no et portes bé ja veuràs el gitano que t'agafi!*, com si els gitanos fossin monstres perillosos.

En aquest sentit també trobem les paraules de C.L.; ens parla de com molts gitanos han tingut la sensació al llarg de la seva vida què *des de fa cinc-cents anys sempre amb la mateixa història de què has de fugir perquè tal..., no enfrontar-te, no dir que ets gitano...* per por al rebuig.

Els anys de dictadura Franquista van suposar una falta de llibertats per a molts col·lectius que durant aquests anys es van veure abocats a la clandestinitat. Gràcies a l'arribada de la democràcia, alguns d'ells han vist reconegut públicament el seu

¹⁴ El Reglament de la Guàrdia Civil, que fou aprovat el 14 de Maig de 1943, cita expressament als gitanos i, en els seus articles 4 i 5, recomana la seva vigilància escrupolosa i sobretot el control del seu modus vivendi i dels seus desplaçaments.

sofriment per les institucions. No va estar així per a la població gitana, que encara continuava aïllada de la societat. A principis dels anys 60 va començar l'èxode de la població gitana a les grans ciutats on van ser reclosos en barriades formades per barraques.

5. Veus de les persones gitanes: El barraquisme

La idea inicial per la que es van establir les barraques foren amb la finalitat d'allotjar a immigrants i a persones gitanes.

A Barcelona, els primers anys 50 foren els de més creixement, ja que segons ens expliquen els historiadors Jaume Fabra i Josep Maria Huertas, *el estado pagaba la mitad del billete de tren a los andaluces que quisieran emigrar a Barcelona*¹⁵. Entre 1950 i 1955 es van censar 1.400 barraques, amb un 70% de treballadors manuals i la resta de famílies gitanes. Malgrat les dimensions de molts d'aquests barris de barraquisme i la seva llarga història, la gran majoria d'ells no van tenir ni col·lectors ni serveis higiènics durant molts anys.

A finals dels anys 50 ciutats com Madrid i Barcelona van acollir a un nombre important de persones que arribaven de diferents províncies, la població gitana també va iniciar un èxode cap a les grans ciutats en busca de millors condicions de vida.

Aquesta extensió massiva va obligar a les autoritats a crear nous barris a les afores de les ciutats. Molts dels barris en els que la població gitana ha viscut a Espanya han tingut característiques comunes, malgrat estar en llocs diferents. Grans blocs construïts en terrenys perifèrics de ciutats i pobles, amb poques o nul·les infraestructures, sense instal·lacions ni serveis, amb barreres naturals i arquitectòniques que formen un mur o una frontera visible a on clarament es delimita el territori. La idea inicial per la que es van establir les barraques foren amb la finalitat d'allotjar a immigrants i persones gitanes. Aquestes característiques tenen molt a veure en les polítiques urbanístiques dels anys 70 i amb diferents processos de desallotjament, reallotjament i urbanització que van donar pas a una concentració de la població més pobre en barris creats per solucionar la falta d'habitatge per a la població immigrada entre els anys 60 i 70.

¹⁵ Fabra, Jaume i Huertas, Josep Maria. *Tots els barris de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1976.

Algunes de les persones que varem entrevistar per aquest article han viscut la seva infantesa en barraques, les seves experiències són molt semblants.

C.L. diu així: *el poble gitano vivia apartat físicament, no només socialment, no era una exclusió social sinó també física... lo normal era que el gitano vivia apartat físicament, llavors pues lo normal era que tot el que succeís fos aliè al seu pensament, no li afectava directament, com per a fer-li capaç de participar.*

També la E.C. ens explica com havien de caminar un bon tros fins la barraca on vivia, moltes vegades a les fosques per anar als lavabos que havien estat habilitats en una zona de les barraques, els serveis eren comuns i, quan es van anar a viure, no tenien instal·lació d'aigua o electricitat.

Per altra banda, en C.L., amb un somriure ple d'optimisme, recorda la seva infantesa quan ens explica que en un pis de 35m² varen viure sis persones de la seva família, però que al barri els deien *señoritos*, perquè per a la resta això era un luxe inassolible.

Reflexionant també sobre el barraquisme, la Sra. P.D., de l'Associació de Dones Gitanes de Ponent, ens recorda que no hauríem d'associar el barraquisme amb la població gitana, ens comenta que quan es parla de barraquisme moltes vegades està *associat amb els gitanos, i no és que el gitano estigui fet per al barraquisme, aquesta és una mala imatge i equivocada del gitano que hauríem d'eliminar*, afirma.

Moltes vegades la única possibilitat d'habitatge que tenien els gitanos eren les barraques, perquè els llogaters no els volien llogar pisos. T.C., de l'Associació de Dones Gitanes de Ponent, ens explica com va aconseguir llogar un pis la O.G., que l'hi agradava, perquè entre d'altres coses estava al costat dels seus familiars. Unes veïnes de l'edifici van demanar a la propietària que no l'hi llogués el pis a la O.G. perquè era gitana. La O.G. l'hi va demanar que l'hi donés una oportunitat, que no es lamentaria, i aquesta després de pensar-s'ho l'hi va dir que sí. Anys després es va descobrir que l'edifici on estava el pis es trobava en molt mal estat i moltes de les persones que vivien, també de lloguer, varen deixar de pagar el lloguer, excepte la O.G., que va ser una de les poques que no va deixar mai de pagar. La llogatera no es va lamentar mai de llogar el seu pis a la O.G.

Però malauradament hi van haver moltes persones gitanes que no van poder accedir a un pis com la O.G. Així ens ho explica la Sra. P.D., que ens situa en el context existent sobre la carència d'habitatges a l'edifici que és ara l'actual Hisenda a Lleida: *abans era lo que anomenaven la presó, jo he sentit que hi havien molts gitanos que no tenien un pis on viure i es van posar a viure a les cel·les, en cadascuna de les cel·les vivia una família, feien com d'ocupes, van estar allà durant un petit període de temps, però ho varen utilitzar com si fos casa seva, era un lloc que estava en condicions molt dolentes fins que es va crear la Mariola, primer van fer casetes de fusta fins que més tard es van construir blocs de pisos que ara són coneguts com els blocs Juan Carlos, el 90% de la gent que ara viu allà són els gitanos que vivien en les barraques fetes de fusta.*

També la Sra. N.G. ens parla de la discriminació patida per les persones gitanes, encara que ella no la va patir en algunes situacions concretes. Ens explica que quan se'n va anar a viure a una casa a Reus alguns veïns no els volien perquè eren gitanos i no els coneixien, però amb els temps i veient com es comportaven, la N.G. ho explica dient: *allà on hem estat, gràcies a Deu, allà on hem estat ens han volgut, perquè no som persones de follons, ni de baralles, ni d'aixecar fals testimonis, ni res, no.* En una reunió de veïns, el president de l'escala davant tots el veïns va dir: *Mireu és gitano, és gitana!. Però vull que els mireu com a reis, perquè són bones persones, no roben res a ningú, si els demanes un favor te'l fan, compte que els hi feu res, ni al T. ni a la N., i mai van tenir cap problema.*

Hem vist com les característiques dels barris en els que s'ubicaven les barriades de la majoria de la població gitana feien molt difícil l'inclusió social de les persones que en elles vivien. La comunitat gitana, veient que les seves peticions no eren escoltades, va acabar donant pas a una etapa de gran importància per a la comunitat gitana a Espanya. Aquesta etapa comença en arribar l'Associacionisme Gitano, del que en parlarem més endavant.

Finalment, en la seva entrevista J.D.R.H. recorda la quantitat de vegades que essent petit va sortir a demanar almoïna, ens explica que veient les injustícies i les condicions de vida del seu poble va sentir la necessitat de parlar contra les injustícies que s'estaven produint, *el moviment associatiu gitano, fonamentalment reivindicatiu, neix precisament al caliu d'unes quantes persones, entre les que m'incloc, que varem tractar per tots els mitjans de revolucionar al nostre poble perquè fos l'artífex principal de la nostra lluita.*

6. Veus de les persones gitanes: l'Associacionisme

A mitjans dels anys setanta les associacions gitanes van sorgir en un intent de donar resposta a les necessitats bàsiques de supervivència, en les que es trobava un percentatge important del poble gitano: habitatge, treball, sanitat, escolarització, regularització de documents, etc, quines peticions no eren escoltades per les administracions competents.

M.H., President de l'Associació Gitana de Sabadell, ens va parlar de com, arrel d'una intervenció de Juan de Dios Ramírez a Sabadell a principis dels anys 70, els gitanos de Sabadell van començar a reunir-se fins que a l'any 83 va néixer l'Associació Gitana de Sabadell, i ens parla del paper important que ha tingut la dona gitana en aquesta lluita cap a la igualtat: *hem de reconèixer el gran paper que tota la vida ha tingut la dona gitana. Hem de facilitar el camí perquè pugui exercir aquest poder en el segle XXI*, ens diu.

A Catalunya, a l'any 1991, es va constituir la FAGiC, Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya, paral·lelament es van crear altres federacions a escala autonòmica. A Barcelona, liderada per Juan de Dios Ramírez Heredia, neix a principis dels anys 80 la Unió Romani, que fou la primera associació liderada per persones gitanes, i que té com a principals objectius la lluita i la reivindicació de la cultura gitana; la seva tasca principal sempre ha estat marcada per la reivindicació dels rastres culturals gitanos: els símbols, la llengua, la imatge en els mitjans de comunicació i la divulgació de la seva cultura, entre d'altres.

Parlant de la situació actual de l'associacionisme gitano totes les persones entrevistades coincideixen en el fet de què avui en dia els gitanos estan molt més organitzats i que aquest fet, tal i com diu el C.L., *implica que el pensament sigui divulgat i compartit*.

Trencar els estereotips de la població majoritària vers la comunitat gitana ha estat un dels principals objectius de tots aquells homes i dones gitanos i gitanes que des de fa anys participen d'una forma o altra en associacions. Tal i com ens explica Teresa Sordé, parlant de les dificultats que ha tingut el poble gitano per estar representat,

afirma que: *la condició de minoria i la diversitat s'han utilitzat sovint per negar l'existència de llur identitat, història o mobilització social*¹⁶.

La E.C. ens explicava una anècdota que va tenir lloc a Lleida on havia anat a donar una xerrada, i ens parla dels estereotips de la societat vers la població gitana. Va preguntar a un representant polític què l'hi semblaria si un fill tingués una relació amb un gitano; el polític, després d'uns segons va dir: *mentre sigui feliç..*, d'una forma molt poc convincent, ens comenta E.C. amb un somriure. Encara existeixen uns prejudicis vers la comunitat gitana difícils de trencar per part de la població majoritària.

La Sra. P.D. ens parla de la feina que l'Associació de Dones Gitanes de Ponent està fent actualment; l'associació va néixer essent una petita ramificació de l'Associació Cultural lo Marraco, perquè *les dones volíem tenir la nostra línia de treball, les dones es van animar, i de la passió per canviar les coses va néixer l'associació de Dones Gitanes de Ponent*, que actualment està concentrant gran part dels seus esforços en programes per combatre l'absentisme escolar de les noies gitanes. Tal i com apunta Teresa Sordé en el llibre abans esmentat, *les dones gitanes son víctimes del masclisme que hi ha dins de la seva societat al igual que ho són les dones no gitanes i que aquestes comparacions entre unes i altres solen contribuir a engreixar els estereotips i els prejudicis que ja existeixen*¹⁷.

7. Què entenem per memòria històrica?

En el que fa referència al poble gitano i malgrat l'esforç legislatiu, queden encara iniciatives a adoptar per a donar una definitiva resposta a les demandes d'aquests ciutadans, que els equipari amb la resta dels ciutadans, plantejades tant en l'àmbit parlamentari com per diferents associacions cíviques.

S'ha de destacar que la Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya (FAGIC) es va distingir el març de 2007 al Parlament amb el Premi Concòrdia per la seva "sensibilitat" vers el poble gitano. El president de la Cambra Catalana, Ernest Benach, va assegurar que el Parlament es sentia molt orgullós per aquest premi i va

¹⁶ Sordé i Martí, Teresa. *Les Reivindicacions Educatives de la Dona Gitana*. Barcelona: Editorial Galerada, 2006, pàg. 13.

¹⁷ Sordé i Martí, Teresa. *Les Reivindicacions Educatives de la Dona Gitana*. Barcelona: Editorial Galerada, 2006, pàg. 40.

recordar la importància de la declaració institucional sobre el reconeixement de la persecució del poble.

El 8 d'abril és el dia Internacional del Poble Gitano. Aquesta data fou institucionalitzada juntament a la bandera i l'himne gitanos en el primer Congrés Mundial Roma/Gitano celebrat a Londres el 1971.

A Espanya el reconeixement del poble gitano com a participant de la història i la cultura encara està per arribar, però des d'una visió optimista molts dels entrevistats ens parlen de totes les coses que fins ara s'han aconseguit en la lluita per a la igualtat. En C.L. ens diu: *ara estem començant, perquè davant 40 anys d'associacionisme aquest esforç no ha estat estèril, perquè s'ha avançat. Tractarem de procurar perquè el poble gitano sigui reconegut com a poble integrant de l'estat espanyol.*

Quan Parlem de Memòria Històrica estem parlant de reconeixement. La O.G. està d'acord amb que es reconegui el patiment que també varen patir el poble gitano, com el seu besavi, el Ceferino, perquè forma part de la història, de la història de la població gitana espanyola.

Tal i com diu el Sr. Ángel del Río, que pertany a la "Asociación de Recuperación de la Memoria Histórica y Justicia en Andalucía" (dins del projecte de la "Asociación de Mujeres Gitanas Romi): *La memoria histórica hay que entenderla más como un movimiento social que trata de recuperar una parte de la historia que ha sido desconocida, que ha estado borrada, que ha estado silenciada. Trata de recuperar a sectores subalternos. Se trata de recuperar esa memoria para dignificar a los vivos, no se trata de una memoria muerta, sino de una memoria viva.*

A nivell internacional es celebra a diversos països del món el 8 d' abril, el dia Internacional del Poble Gitano, que ha suposat durant el darrers anys una ocasió molt important per reconèixer la cultura, la història i la llengua del poble gitano.

8. Situació actual

La societat Espanyola està canviant, cada vegada esdevé més multicultural i els reptes per aconseguir una societat unida son més complexos. Per a la comunitat gitana també es presenten nous reptes. Històricament una gran majoria d'homes i dones gitanos han viscut del que venien als "mercadillos", però aquest mitjà de

subsistència es fa cada vegada més difícil, la competència és més gran, per això i amb l'objectiu de donar més possibilitats a les joves gitanes, l'associació de Dones Gitanes de Ponent vol iniciar un projecte per donar suport a les noies joves, perquè continuïn a l'escola i vagin a l'institut, aquest projecte vol conscienciar també a les famílies, perquè vegin que el que tradicionalment ha estat un mitjà de vida ja no ho és, que tractem de buscar altres alternatives. Un dels grans reptes de la comunitat gitana actualment és l'escolarització; segons les dades d'un estudi de la Fundació Pere Tarrés, i publicat per la Generalitat de Catalunya, un 80% dels gitans abandonen els estudis als 14 anys. A Catalunya hi ha aproximadament uns 60.000 gitans. A més, un 11,4% més grans de 41 anys són analfabets, davant un 0,02% que tenen una formació superior¹⁸.

Sense escolarització aquestes noies tenen molt poques sortides laborals, ens diu la Sra. P.D., per continuar comentant que una de les formes d'enriquiment per a les dones gitanes joves és donar-les suport perquè puguin acabar el seus estudis i ens parla del "tabú" que existeix de vegades a la comunitat gitana de què una noia acabi els seus estudis i perdi part de les seves arrels, influenciada per la cultura majoritària. Però la lluita de l'associació es centra en la creença de què, com ens comenta la P.D., una dona gitana pot ser gitana, culta i estar al mateix nivell que qualsevol dona.

Al l'estat Espanyol han estat diverses les Comunitat Autònomes que d'una forma o altra han reconegut el patiment del poble gitano. A Catalunya, per exemple, amb la *declaració del Parlament de Catalunya de Reconeixement de la persecució i genocidi del poble gitano*¹⁹, que va ser llegida en el Ple del Parlament al març de 2007, o l'aprovació, per unanimitat (319 vots a favor, 0 vots en contra i 0 abstencions) de la Proposició no de llei relativa al Reconeixement del Poble gitano al Congrés dels Diputats a Madrid, entre d'altres.

Arrel de les entrevistes ens hem endinsat en la situació actual del poble gitano per saber quina ha estat la seva lluita en el passat i actualment; aquestes històries formen part de la nostra història, la història de tots i com a tal, han de ser divulgades i escoltades, perquè estan plenes de riquesa i de lluita, d'homes i dones

¹⁸ *Estudi sobre la població gitana de Catalunya*. Barcelona: Direcció General de Serveis Comunitaris, Departament de Benestar i Família (Generalitat de Catalunya), 2005, pàg. 137

¹⁹ Parlament de Catalunya. *Declaració del Parlament de Catalunya de reconeixement de la persecució i el genocidi del poble gitano* [en línia]. Parlament de Catalunya, Catalunya, actualitzat el 29 de març de 2007. [Consulta: 10 de març de 2008]. Disponible a: http://www.parlament.cat/porta/page/porta/pcat/IE06/IE0604?p_format=D&p_id=12810055

que van sentir la necessitat de canviar el seu entorn per a aconseguir una societat més justa.

A nivell internacional es celebra a diversos països del món el 8 d' abril, el dia Internacional del Poble Gitano, que ha suposat durant el darrers anys una ocasió molt important per reconèixer la cultura, la història i la llengua del poble gitano.

La E.C. parlà de la lluita del seu poble durant aquest anys per obtenir un reconeixement i ens deia així: *Sóc una gitana analfabeta i he estat en molts llocs, he anat a conferències fins i tot a Brusel·les, París ... no sé llegir ni escriure, simplement són les meves ganes de fer alguna cosa, les meves ganes d'acabar amb les injustícies cap als gitanos... posar el meu granet de sorra, jo em sento satisfeta...*

9. Conclusions

Primerament, volem agrair la implicació de totes les persones que de manera desinteressada s'han ofert a participar en el projecte i sense les quals aquest article no hagués estat possible. Si ens centrem en l'època de la Guerra Civil, el Franquisme i la Transició a la Democràcia en funció dels testimonis recollits, podem concloure que va existir discriminació vers la població gitana i que encara continua existint. Les persones gitanes al llarg dels anys s'han trobat amb barreres per al seu desenvolupament personal i social; i aquestes barreres encara perduren en els nostres temps, malgrat s'ha anat avançant i es continua avançant progressivament. En aquella època la població gitana no només era discriminada en moltes ocasions, sinó també tenia molta mala imatge per a la resta de la societat majoritària.

- La Guerra Civil per a la població gitana no fou una guerra que els impliqués directament, malgrat que van morir moltes persones gitanes a causa de la misèria que es va generar. La població gitana estava acostumada a patir la situació de discriminació.
- La població gitana no ha estat mai de cap partit. La filosofia de guerra el poble gitano mai l'ha acceptada ni l'ha tingut com a pròpia. Ha estat un poble que mai ha participat en una guerra.
- Amb el reglament de la Guàrdia Civil es negaven drets fonamentals a la població gitana que a la resta de la població no se'ls negava. En Juan de Dios Ramírez Heredia, en la seva intervenció l'any 1978 a les Corts Espanyoles, va demanar l'abolició d'aquests articles, i finalment es va aconseguir.

- El barraquisme malauradament s'ha associat històricament a la població gitana, vinculant-se a raons culturals i no a l'exclusió social que patia. Les veus de les persones entrevistades reflecteixen la lluita del poble gitano per a superar aquesta situació i accedir a vivendes més dignes, a una major inclusió social i igualitària.
- El moviment associatiu gitano, fonamentalment reivindicatiu, neix precisament del caliu d'unes quantes persones que van tractar per tots els mitjans de revolucionar al nostre poble perquè fos l'artífex principal de la nostra lluita.
- S'ha de reconèixer el gran paper que tota la vida ha tingut i té la dona gitana, i s'ha de facilitar el camí perquè pugui exercir aquest poder en el segle XXI.
- El 8 d'abril és el dia Internacional del Poble Gitano. Aquesta data fou institucionalitzada juntament a la bandera i l'himne gitanos en el primer Congrés Mundial Roma/Gitano celebrat a Londres el 1971.
- Manca una voluntat de difusió de la història del poble gitano, de la seva memòria. Creiem important incloure aquesta informació en els diferents documents, actes, exposicions que es fan amb motiu de la recuperació de la memòria històrica de Catalunya; el poble gitano forma part de Catalunya. També creiem que a les escoles i centres educatius en general es difongui la realitat del poble gitano en aquell moment històric. Són molts anys, segles de silenci, d'invisibilitat; és molt important que la societat majoritària conegui aquesta realitat pel reconeixement del poble gitano i per la millora de la convivència intercultural.
- A Espanya el reconeixement del poble gitano com a participant de la història i la cultura encara està per arribar, però des d'una visió optimista moltes de les persones entrevistades ens parlen de totes les coses que fins ara s'han aconseguit en la lluita per a la igualtat. Malgrat tot, han estat diverses les Comunitats Autònomes que d'una forma o altra han reconegut el patiment del poble gitano. A Catalunya, per exemple amb la declaració del Parlament de Catalunya, on es produeix el Reconeixement de la persecució i del genocidi del poble gitano, que va ser llegida en el Ple del Parlament al març de 2007, o l'aprovació, per unanimitat (319 vots a favor, 0 vots en contra i 0 abstencions) de la Proposició no de llei relativa al Reconeixement del Poble gitano al Congrés dels Diputats a Madrid, entre d'altres.
- A nivell internacional es celebra a diversos països del món el 8 d'abril, el dia Internacional del Poble gitano, que ha suposat durant el darrers anys una ocasió molt important per reconèixer la cultura, la història i la llengua del poble gitano.

10. Fonts Documentals

Bibliografia

- Asociación de Mujeres Gitanas Romi. *La Recuperación de la Memoria Histórica del Pueblo Gitano*. DVD finançat pel Ministerio de la Presidencia. Granada: Asociación Akiba, 2008. Per a més informació: www.mujeresromi.org
- Cortes Generales. Ley 52/2007 por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. *Boletín Oficial del Estado*, núm. 310, pàg. 53410-53416, 2007.
- *Estudi sobre la població gitana de Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2005. (Direcció General d'Actuacions Comunitàries i Cíviques, Departament de Benestar i Família).
- Fabra, J. i Huertas, J.M. *Tots els barris de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1976.
- Fundació Secretariat General Gitano. Vivienda. *Revista Gitanos, Pensamiento y Cultura*, nº 1, Octubre 2002.
- Gómez Alfaro, A. Espanyols Gitanos: Una història d'amors i desamors. *I Tchatchipen*, nº 30, pàg. 11-18, Abril-Juny 2000.
- Gómez Alonso, J, Latorre, A, Sánchez, M i Flecha, R. *Metodología Comunicativa Crítica*. Barcelona: El Roure Editorial, 2006.
- Martín Sánchez, D. Los gitanos en crónicas y novelas de la guerra civil. *I Tchatchipen*, nº 51, pàg. 27-36, Octubre-Diciembre 2000.
- Martín Sánchez, D. Gitanos en la Guerra Civil Espanyola. *I Tchatchipen*, nº 51, pàg. 27-36, 2005.
- *Pla Integral del Poble Gitano a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2006. (Direcció General d'Actuacions Comunitàries i Cíviques, Departament de Benestar i Família).
- San Román, T. *La Diferència Inquietant. Velles i noves estratègies culturals dels gitanos*. Barcelona: Altafulla, 1998.
- Sordé i Martí, T. *Les Reivindicacions Educatives de la Dona Gitana*. Barcelona: Galerada, 2006.

Internet

- Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya. Per a més informació: www.fagic.org
- Fundació Pere Tarrés. Per a més informació: www.paretarres.org

- Parlament de Catalunya. *Declaració del Parlament de Catalunya de reconeixement de la persecució i el genocidi del poble gitano*, 2007. Disponible a:
http://www.parlament.cat/portal/page/portal/pcat/IE06/IE0604?p_format=D&p_id=12810055
- Unió Romaní. Per a més informació: www.unionromani.org

Aquesta obra "Fundació Privada Ujaranza, 2008, Memòria Democràtica i el Poble Gitano" es troba sota llicència de Creative Commons. Per a consultar els drets sobre la mateixa: <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/es>